

15. The New International Dictionary of Pentecostal and Charismatic Movements / eds. Stanley M. Burgess and Eduard M. van der Maas. – Grand Rapids: Zondervan, 2002. – 1278 p.

16. Yong A. Spirit–Word–Community: Theological Hermeneutics in Trinitarian Perspective / Amos Yong. – Eugene: Wipf & Stock, 2002. – 368 p.

17. Вольф М. По подобию Нашему. Церковь как образ Троицы / Мирослав Вольф / пер. с англ. О. Розенберг. – Черкассы: Коллоквиум, 2012. – 424 с. // Vol'f M. Po podobiyu Nashemu. Tserkov' kak obraz Troitsy / Miroslav Vol'f / per. s angl. O. Rozenberg. – Cherkassy: Kollokvium, 2012. – 424 s.

18. Мокієнко М. Місійна еклезиологія в ранньому п'ятидесятництві / М. Мокієнко // Українське релігієзнавство. – К., 2013. – №67. – С.83–91. // Mokiienko M. Misiynna ekleziohliya v rann'omu p'yatydesyatnytstvi / M. Mokiienko // Ukrayins'ke relihiyevznavstvo. – K., 2013. – №67. – S.83–91.

19. Робек С. Азуза–стрит: миссия и пробуждение / Сесил Робек. – Александрия: Ездра, 2011. – 464 с. // Robek S. Azuzá–strit: missiya i probuzhdeniye / Sesil Robek. – Aleksandriya: Yezdra, 2011. – 464 s.

20. Ходжес М. Национальная церковь / Мелвин Ходжес. – Спрингфилд, Миссури: Лайф Паблішерс Інтернешнл, 2000. – 151 с. // Khodzhes M. Natsional'naya tserkov / Melvin Khodzhes. – Springfield, Missouri: Layf Publishers Interneshnl, 2000. – 151 s.

Mokienko M. M., senior researcher at the Center for Religion Studies of the National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), mokienko9@gmail.com

Modern trends in the development of Pentecostal missionary ecclesiology

The article studies modern tendencies in the development of Pentecostal missionary ecclesiology in comparison with the previous forms of theories about mission and church that existed at the beginning of this movement. It is established that the narratives of the New Testament book of the Acts of the Apostles became decisive for Pentecostal missionary ecclesiology. At the same time, the ecclesiological theory of the community depends on the triadologic vision of communality. Also, the church community is conceived as a carrier of pneumatological qualities and subject of meeting with the Word. The mission of the Church is interpreted as an integral part of the mission of God, the general activity of the Trinity about the gift of participation in the Divine life. In general, Pentecostal missionary ecclesiology develops in the direction of overcoming subjectivism and primitivism towards the creation of objectivist and intersubjective theories of mission and missionary ecclesiology. It was revealed that the Pentecostal missionary ecclesiology had an ecumenical basis with its own origin and has ecumenical intentions today.

Keywords: modern theology, mission, ecclesiology, Pentecostal movement, triadology.

* * *

УДК 291.7

Несправа М. В.,
кандидат філософських наук, доцент кафедри
соціальних дисциплін, Дніпропетровський
державний університет внутрішніх справ
(Україна, Дніпро), n.nesprava@gmail.com

Три сценарії розвитку ісламу в Європі

Метою даного дослідження є експлікація найбільш впливових в інтелектуальних колах сценаріїв подальшого розвитку ісламу в Європі, а також осмислення цих сценаріїв та їхня систематизація. Задля досягнення цієї мети використовувалися такі методи дослідження, як аналіз, синтез та компаративістика. Як було встановлено, в наявній літературі існує як мінімум три сценарії можливого розвитку подій в Європі в розрізі ісламського питання. Це сценарій успішності ідей мультикультуралізму. Це сценарій можливості «оксамитової» ісламізації Європи. Це сценарій радикальної ісламізації Європи. Як було показано, відмінність третього від другого сценарію полягає не тільки в інтенсивності процесу ісламізації, але і в його характері – в рамках «оксамитового» сценарію ісламізація підтримується корінним європейським населенням, а в рамках радикального варіанту ісламізація відбувається всупереч волі корінного населення. Також було продемонстровано, що у всіх трьох сценаріїв є слабкі місця, на які вказують критики.

Ключові слова: іслам, Європа, релігієзнавство, ісламізація, мультикультуралізм.

Масова міграція мусульман в Європу спричинила значні зміни у сучасному Західному світі. Питання прогнозування подальшого перебігу подій в Європі з урахуванням мусульманського фактору – важливе завдання для сучасних дослідників, котре здатне пролити світло на актуальні події, показавши їхню подальшу перспективу.

Існує чимало авторів, які займаються прогностикою щодо долі ісламу в Європі. Наприклад, це Р. Гайнуддін [3], Ж. Доре [5], Ж. Кепель [14], О. Куропятник [7], О. Кустарев [8], Е. Платті [9], Ф. Плешунов [10], Г. Фуллер [13] та інші. Ці автори розглянули різні сценарії розвитку ситуації в Європі, однак їхні роботи не є систематизаторськими, вони не дають загальної картини наявних можливостей перебігу подій. У нашому дослідженні ми прагнули проаналізувати думки вищенаведених авторів та осмислити їх як певне ціле, виокремивши в цьому масиві теорій магістральні сценарії розвитку ісламу на найближчу перспективу.

Мета нашого дослідження полягає в тому, щоб виокремити та систематизувати найбільш опрацьовані авторами та впливові в інтелектуальних колах сценарії розвитку ісламу в Європі. Ми прагнемо показати не тільки аргументацію даних сценаріїв, але й їхні слабкі місця. Для досягнення нашої мети ми будемо використовувати такі методи, як аналіз, синтез та компаративістику.

Не дивлячись на те, що поточні тенденції щодо мусульманського фактору в Європі є наочними, спроби їхнього екстраполювання на недалеке майбутнє не є однозначними. Існують прихильники діаметрально протилежних прогнозів щодо майбутнього Європи в розрізі мусульманського питання. Ми нарахували як мінімум три сценарії подальшого розвитку ісламу в Європі, які мають найбільш впливові позиції в інтелектуальних колах.

Перший сценарій пропонують прихильники ідеї продуктивності ідеології мультикультуралізму. Другий сценарій поділяють теоретики, які переконані у поступовій «оксамитовій» ісламізації Європи. Третій сценарій пророкує радикальну ісламізацію Європи. Розглянемо кожен з цих сценаріїв, зупиняючись на їх вузлових моментах.

Прихильники продуктивності ідей мультикультуралізму вважають, що мирне співжиття мусульманського та не мусульманського населення Європи є цілком можливим без домінування перших чи других. Ці теоретики вважають, що мусульмани не будуть розчинятися в європейському культурному просторі, а зберігатимуть свою ідентичність, що лише допоможе європейським націям у спільній ході до прогресу [1]. Можливість об'єднання зусиль різних культур заради спільної мети – ось центральне місце прогнозів прихильників мультикультуралістичної парадигми. «Прогресивне значення мультикультуралізму полягає в постійному пошуку інтеграційного модусу» – пишуть його прихильники [7, с. 64]. Однак, ця інтеграція полягатиме саме у співжитті, яке буде зберігати усі специфічні особливості даних різних культур. Тут не йдеться про асиміляцію, тут ведуть мову про необхідність культивування різноманітності.

Такі теоретики, як Ж. Кепель вважають, що мусульманські мігранти цілком спроможні безконфліктно жити в Європі, що вони на найближчу перспективу

стануть поділяти цінності демократії разом з іншими європейцями [14]. Е. Нортон взагалі переконана, що європейці мають повчитися у мусульманських народів повазі до свободи та людини, тому, на її думку, чим більше мусульман приїде до Європи, тим краще буде європейцям [16].

Окремі представники даної позиції вважають, що запорукою мирного та продуктивного співжиття в Європі мусульман та не мусульман виступить «відкритість» ісламу та християнства одне до одного. Наприклад, Е. Платті наголошує, що саме замкненість на собі є джерелом людських трагедій. За його словами, мусульмани та християни покажуть, «що саме у своїй вірі вони знаходять сили уникати осліплення, здатність до всеохоплюючого гуманізму, до відкритості іншому» [9, с. 237]. Жозеф Доре теж пропонує християнству та ісламу бути «відкритими» одне до одного та вважає, що минулий сумний досвід взаємодії цих двох релігій (мусульманські завоювання, хрестові походи тощо) можуть допомогти мусульманам та християнам жити мирно у майбутньому. Доре закликає пам'ятати «про минулі помилки та нетерпимість», щоб не повторювати їх [5, с. 12].

Даний сценарій розвитку ісламу в Європі має своїх критиків. Здебільшого критики вказують на факти, що прямо суперечать оптимістичним очікуванням прихильників мультикультуралізму, а саме небажання значної частки мусульманських мігрантів працювати, виконувати демократичні закони, а також випадки релігійно вмотивованого насильства та тероризму, що почастишали в Європі зі зростанням напливу мігрантів з мусульманських країн. В якості прикладу можна навести позицію американського дослідника Г. Фуллера [13], який прогнозує посилення напруження у стосунках між мусульманами та не мусульманами в Європі, всупереч усім сподіванням мультикультуралістів.

Другий сценарій розвитку ісламу в Європі – це сценарій «оксамитової» ісламізації Європи. Прихильники цього сценарію вважають, що помірковане поширення ісламу допоможе європейцям подолати їхню духовну кризу. Вони вважають, що в умовах, коли традиційні церкви західного християнства втратили свій авторитет та вплив на багатьох європейців, іслам зможе зайняти цю нішу носія традиційних духовних цінностей та в такому вигляді мати попит у європейців.

У секуляризованій Європі традиційні цінності, які пов'язані з консервативними уявленнями про духовність, родину та спосіб життя опинилися майже без підтримки. Традиційні суспільні інститути, які дбали на цих теренах про дані цінності – західні християнські церкви – наразі ослабли настільки, що не користуються значною підтримкою населення в багатьох європейських країнах. У цих умовах мусульмани вважають за потрібне взяти на себе функцію провідника традиційних цінностей європейців. Так, муфтії шейх Равіль Гайнутдін пише: «Наша місія – місія людей віри – полягає саме в тому, щоб, відкидаючи проект остаточного розриву з традицією, релігією та духовністю, який нам нав'язують, закликати всіх людей до спасіння» [3, с. 14].

Гайнутдін – представник поміркованого крила в ісламі. Він виступає проти радикалів. Утім, в умовах, коли західне християнство не має впливу на величезні маси молодих європейців, він вважає за необхідне для

ісламу «простягнути руку допомоги» тим, хто втратив духовні орієнтири на Заході. Гайнутдін пише, що зараз Європа переживає потужну духовну кризу внаслідок власної відмови від релігійності: «Починаючи з епохи Відродження, коли Європа вирішила відмовитися від Творця як від обтяжливої гіпотези та зосередилася на людині, його чаяннях і, насамперед, на свободі від усіх і вся, тоді і почав формуватися той самий антропоцентричний тип мислення з притаманним йому індивідуалізмом, егоцентризмом, гедонізмом, орієнтацією на матеріальний світ, проповідництвом стяжательства і збагачення в ім'я особистих цілей, стиранням культурної різноманітності, уніфікацією людства, нарешті кризою духовності» [3, с. 13].

В таких умовах позиція ісламу є зрозумілою – зберігаючи консервативні цінності та демонструючи наполегливість в їхньому відстоюванні, мусульманські провідники розраховують посісти в європейському суспільстві місце, яке втрачено представниками західних християнських конфесій: місце поборника традиційних цінностей. Гайнутдін пише: «Рубіж відповідальності всіх людей віри я би визначив таким чином: допомогти врятувати заблудлого від неминучої загибелі» [3, с. 15]. Представники поміркованого ісламу зазначають, що емансипована людина Заходу страждає, а пізнати причину спустошеності її серця їй може допомогти мусульманська проповідь консервативних цінностей та допомога у «відкритті та пізнанні Бога».

Варто відмітити, що мусульманські ідеологи кажуть не про нав'язування Європі ісламського майбутнього, а про відновлення європейського мусульманського минулого. Нагадаємо, що в Європі свого часу чимало земель було мусульманськими – як відомо, в Середні віки європейцям вдалося зупинити арабів тільки у Франції, а пізніше європейці спромоглися зупинити турків тільки під Віднем. На захоплених європейських землях протягом тривалого часу існували мусульманські держави. В якості прикладу можна згадати численні емірати Аль-Андалус на Іберійському півострові.

Мусульмани пам'ятають, що свого часу мали великі володіння в Європі та нагадують європейцям, що життя на цих мусульманських землях характеризувалося розквітом наук, мистецтв, а також рівнем терпимості, який був вищим за той, що був у часи інквізиції в середньовічних західноєвропейських християнських королівствах.

Серед мусульманських ідеологів давно існує думка, що і у сучасних умовах мусульманські держави можливі в Західній Європі. Більше того, вони вважають, що ці держави будуть більш успішними, ніж християнські. Так, ще у 1906 році мусульманський публіцист Ісмаїл Гаспрінський писав про «обитель щастя» мусульман в Європі – уявну мусульманську державу в Західній Європі, в якій встановлено справедливе суспільство. Він це суспільство описував так: «Обитель Щастя – істинно ісламська країна, тому немає в ній розподілу на класи і стани. Всі рівні між собою і різняться одне з одним тільки природними даруваннями, тільки набутими знаннями та славою. В цій країні благополуччя вважається найціннішим багатством, а справедливість – вищим знанням та мистецтвом» [4]. Ісмаїл Гаспрінський вважав, що європейська країна, яка керуватиметься мусульманськими настановами, буде ні в чому не

поступатися іншим європейським країнам і навіть перевищуватиме їх у тому, що стосується соціальних свобод, рівності, системи освіти, благочестя та навіть технічного прогресу.

Цікаво, що і справді частина людей Заходу вважає, що мусульманські правила життя здатні були б покращити ситуацію в їхніх ультраліберальних суспільствах. В якості прикладу можна навести поширення у США нової релігії під назвою хріслам, що є сумішшю ісламу та християнства [15]. Є прихильники й у думки, що незабаром з'явиться «свроіслам» – реформований різновид мусульманської релігії, який буде поміркованим та здатним привертати на свій бік великі маси європейців [8].

Цей сценарій розвитку подій теж має чимало критиків. В якості його слабкого місця вказують на те, що даний сценарій практично списав з рахунків традиційні західні християнські церкви. Звісно, вони зараз значною мірою втратили свій вплив, але ця ситуація може змінитися. Так, О. Кустарев вказує, що західні християнські церкви не зможуть не реагувати на поширення ісламу та відродять свій вплив в Європі на хвилі протидії можливої експансії мусульманства [8].

Третій сценарій – це радикальна ісламізація Європи. Автори, які вважають можливим такий варіант розвитку подій, кажуть не про помірковану «оксамитову» ісламізацію, а про трагічні та швидкі події, які пов'язані зі встановленням мусульманського панування в європейських країнах всупереч волі корінних європейців. Це може, наприклад, статися в тому разі, якщо європейська влада остаточно втратить контроль за міграційним потоком і мусульмани буквально стануть більшістю в Європі.

Наразі чимало європейських інтелектуалів пише про загрозу перетворення Європи на ісламські емірати. В якості прикладу можна навести книгу французького письменника Мішеля Уельбека «Покора» [11], що вийшла у 2015 році. Втім, ці побоювання виникли не зараз. Вони мають давню історію. Наприклад, про те, що європейські країни можуть бути радикально ісламізованими писав ще у 1914 році Гілберт Кіт Честертон [12] та у 1978 році Ентоні Берджес [2]. Дійсно, зараз ці алармістські настрої мають багато прихильників, але виникли вони не сьогодні, і не вчора, а мають давню історію в європейській думці.

Крім тих, хто попереджає про можливість цього сценарію є й ті, хто прагне його практично втілити у життя. Так, наприклад, ісламістська група Islam4UK публічно називала своєю метою поширення шаріату на Велику Британію, поки не була заборонена як терористична організація у 2010 році. Один з ідеологів радикальної ісламізації Європи А. Чоударі навів такі чотири варіанти можливого встановлення шаріату в Бельгії: «У Бельгії значне ісламське населення, особливо у містах. Перемога шаріату наступить за допомогою одного з чотирьох засобів: або більшість населення прийме іслам, або іноземні ісламські сили завоюють країну, або трапиться повстання проти утисків мусульман, або мусульмани скинуть правлячий режим і суспільство буде об'єднане під рукою ісламу» [10, с. 56].

Автори, які поділяють побоювання щодо радикальної ісламізації, часто використовують термін «Єврабія» для того, щоб охарактеризувати сучасний демографічний стан країн Західної Європи – надвисокі показники міграції

мешканців мусульманських країн в Європу та надвисокі показники народжуваності серед мусульманських мігрантів на тлі депопуляційних тенденцій місцевого населення. Якщо розглянути сучасні теорії управління хаосом, то можна побачити, що подібні явища, коли мусульмани швидко перетворюються з маргінальної частини європейського соціуму на домінуючу його частину є цілком ймовірними [6, с. 194–207].

Ф. Плешунов пише, що зараз біля чверті населення Брюсселю складають мусульмани. Це 300 тисяч мусульман, які ходять в 77 мечетей, що працюють наразі в цьому європейському місті [10, с. 53]. Плешунов наводить дані соціологів, за якими у 2030 році в Брюсселі більшість жителів будуть складати саме мусульмани [10, с. 55], якщо збережуться поточні тенденції. Звісно, такі величезні людські маси будуть справляти в тому числі і політичний вплив на розвиток цієї європейської країни.

Втім, точка зору щодо можливості сценарію радикальної ісламізації Європи має чимало критиків. Розглянемо цю скептичну позицію на прикладі аргументації, яку запропонував Олександр Кустарев. Він вважає даний сценарій типовим міфом: «Популярність цього сценарію легко пояснити. Він є наочним, його легко живописати. Він зачіпає найбільш хворобливий нерв людини, граючи на її побоюваннях перед будь-яким нашествям чужих. Ця маса, як нам здається, насувається, щоб відняти у нас наше – землю, дім, робочі місця, жінок. Вона нам не зрозуміла, і ми її естетично відкидаємо» [8].

Кустарев порівнює побоювання щодо мусульман з поширеними в Європі уявленнями щодо китайців. Він пише, що китайці не показують відвертої ворожості щодо Заходу, а мусульманські країни її демонструють; китайці значною своєю частиною вестернізувалися, а мешканці мусульманських країн цього не хочуть; про китайських терористів нічого не чути, а терористичні акти, які коять мусульмани, відбуваються дуже часто. Тому, на думку Кустарева, колективна свідомість європейців і обрала мусульман в якості уявного ворога.

О. Кустарев гіпотетично розглядає ситуацію, коли клерикальна ісламська партія перемагає на виборах в європейській країні. Він хоче прояснити питання: чи зможе ця партія ісламізувати європейську країну. На його думку, це неможливо. Кустарев наводить такі аргументи на користь своєї тези. По–перше, навіть якщо мусульмани складуть значну частку населення в європейській державі, їх політична консолідація буде важко досяжною. Справа в тому, що ісламських конфесій чимало і вони ворогують одне з одним. Другий фактор – етнічна різноманітність мусульман. По–третє, на думку Кустарева, у європейських мусульман не може з'явитися харизматичний лідер, який був би здатен консолідувати навколо себе прибічників ісламу. По–четверте, щоб змінити характер європейської держави в ісламістський бік, мусульманська партія має бути фундаменталістською та авторитарною, але це не сприятиме масовості такої партії. По–п'яте, навіть якщо в європейській державі прийдуть до влади мусульманські клерикали, вони стали б поміркованими, адже «будь-яка харизма доволі швидко рутинізується». По–шосте, в разі перемоги на європейській виборах, мусульманська партія буде змушена піти на коаліцію з європартіями, і це теж призведе до втрати нею свого харизматичного характеру. У полемічному пориві Кустарев навіть пропонує

допомогти мусульманам отримати владу в Європі – на його думку це «найкращий засіб вихолостити іслам» [8].

Звісно, аргументи критиків трьох наведених сценаріїв теж можуть бути критично розглянутими, втім, обсяг даної статті не дозволяє це зробити в даному дослідженні. Це питання ми розглянемо докладно в інших наших статтях.

На підставі вищенаведеного ми дійшли наступних висновків. В наявній літературі описані як мінімум три сценарії можливого розвитку подій в Європі в розрізі ісламського питання. Це сценарій успішності ідей мультикультуралізму. Це сценарій можливості оксамитової ісламізації Європи. І це сценарій радикальної ісламізації Європи. Відмінність третього від другого сценарію полягає не тільки в інтенсивності процесу ісламізації, але і в його характері – в рамках «оксамитового» сценарію ісламізація підтримується корінним європейським населенням, а в рамках радикального варіанту ісламізація відбувається всупереч волі даного населення. Третій сценарій – це шлях, коли ісламізація відбувається або через різке зростання чисельності мусульман, або через силові дії.

Як ми показали, у всіх трьох сценаріїв є слабкі місця, на які вказують критики. Слабким місцем першого сценарію є наявність фактів, які прямо суперечать оптимістичним очікуванням прихильників мультикультуралізму. Слабким місцем другого сценарію є недооцінювання ролі західних християнських церков. Слабким місцем третього сценарію є його алармістський характер, що, можливо, свідчить про надмірну переоцінку негативних тенденцій та їхніх перспектив.

Список використаних джерел

1. Бенхабіб С. Притязання культури: рівенство і різноманітність в глобальну еру / С. Бенхабіб. – М.: Логос, 2003. – 289 с.
2. Бёрджесс Э. 1985 / Э. Бёрджесс. – М.: АСТ, 2015. – 320 с.
3. Гайнутдин Р. Ислам есть смирение собственной воли перед волей Аллаха / Муфтий шейх Равиль Гайнутдин // Ислам в современном мире. – 2014. – №4. – С.13–16.
4. Гаспринский И. Обитель Счастья мусульман / И. Гаспринский. – Режим доступа: http://magazines.russ.ru/oz/2004/1/2004_1_1_1_1-pr.html (дата доступа 16.10.2017).
5. Доре Ж. Верность и открытость – фундаментальная проблема религий / Ж. Доре // Христианство, иудаизм и ислам: Верность и открытость. – М.: Библиейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2004. – С.7–12.
6. Кулик А. В. Эволюция философских стратегий взаимодействия с хаосом: монография / А. В. Кулик. – Днепропетровск: Грани, 2014. – 312 с.
7. Куропятник А. И. Мультикультураллизм: идеология и политика социальной стабильности полиэтических обществ / А. Куропятник // Журнал социологии и социальной антропологии. – 200. – №2. – С.53–66.
8. Кустарев А. Ислам на горизонте. Что за горизонтом? / А. Кустарев // Неприкосновенный запас. – 2015. – №6. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nz/2015/104/islam-na-gorizonte-chto-za-gorizontom-pr.html> (дата доступа 16.10.2017).
9. Платти Э. Риск верности в исламе и христианстве. Риск свободы / Э. Платти // Христианство, иудаизм и ислам: Верность и открытость. – М.: Библиейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2004. – С.219–238.
10. Плешунов Ф. Ислам в Бельгии: демократия или халифат / Ф. Плешунов // Ислам в современном мире. – 2014. – №1. – С.53–58.
11. Уельбек М. Покора / М. Уельбек. – Київ: Клуб Сімейного Дозвілля, 2015. – 256 с.
12. Честертон Г. К. Перелетный кабак / Г. К. Честертон. – М.: Новая литература, 1992. – 418 с.

13. Fuller G. E. The Future of Political Islam / G. E. Fuller. – New York: Palgrave Macmillan, 2003.

14. Kepel G. Jihad: expansion et déclin de l'islamisme / G. Kepel. – Paris: Gallimard, 2003.

15. LeMay M. D. The Suicide of American Christianity: Drinking the «Cool»-Aid of Secular Humanism / M. D. LeMay. – WestBow Press, 2012. – 332 p.

16. Norton A. On the Muslim Question / A. Norton. – Princeton University Press, 2013.

References

1. Benhabib S. Pritjazanja kul'tury: ravenstvo i raznoobrazje v global'nuju jeru / S. Benhabib. – M.: Logos, 2003. – 289 s.
2. Bjordzhess Je. 1985 / Je. Bjordzhess. – M.: AST, 2015. – 320 s.
3. Gajnutdin R. Islam est' smirenje sobstvennoj voli pered volej Allaha / Muftij shejh Ravil' Gajnutdin // Islam v sovremennom mire. – 2014. – №4. – S.13–16.
4. Gasprinskij I. Obitel' Schast'ja musul'man / I. Gasprinskij. – Rezhim dostupa: http://magazines.russ.ru/oz/2004/1/2004_1_1_1_1-pr.html (data dostupa 16.10.2017).
5. Dore Zh. Vernost' i otkrytost' – fundamental'naja problema religij / Zh. Dore // Hristianstvo, iudaizm i islam: Vernost' i otkrytost'. – M.: Biblejsko-bogoslovskij institut sv. apostola Andreja, 2004. – S.7–12.
6. Kulik A. V. Jevoljucija filosofskih strategij vzaimodejstvija s haosom: monografija / A. V. Kulik. – Dnepropetrovsk: Grani, 2014. – 312 s.
7. Kuropatnik A. I. Mul'tikul'turalizm: ideologija i politika social'noj stabil'nosti polijeticheskij obshhestv / A. Kuropatnik // Zhurnal sociologii i social'noj antropologii. – 200. – №2. – S.53–66.
8. Kustarev A. Islam na gorizonte. Chto za gorizontom? / A. Kustarev // Neprikosnovennyj zapas. – 2015. – №6. – Rezhim dostupa: <http://magazines.russ.ru/nz/2015/104/islam-na-gorizonte-chto-za-gorizontom-pr.html> (data dostupa 16.10.2017).
9. Platti Je. Risk vernosti v islame i hristianstve. Risk svobody / Je. Platti // Hristianstvo, iudaizm i islam: Vernost' i otkrytost'. – M.: Biblejsko-bogoslovskij institut sv. apostola Andreja, 2004. – S.219–238.
10. Pleshhunov F. Islam v Bel'gii: demokratija ili halifat / F. Pleshhunov // Islam v sovremennom mire. – 2014. – №1. – S.53–58.
11. Uel'bek M. Pokora / M. Uel'bek. – Kyi'v: Klub Simejnogo Dozvillja, 2015. – 256 s.
12. Chesterton G. K. Pereletnyj kabak / G. K. Chesterton. – M.: Novaja literatura, 1992. – 418 s.
13. Fuller G. E. The Future of Political Islam / G. E. Fuller. – New York: Palgrave Macmillan, 2003.
14. Kepel G. Jihad: expansion et déclin de l'islamisme / G. Kepel. – Paris: Gallimard, 2003.
15. LeMay M. D. The Suicide of American Christianity: Drinking the «Cool»-Aid of Secular Humanism / M. D. LeMay. – WestBow Press, 2012. – 332 p.
16. Norton A. On the Muslim Question / A. Norton. – Princeton University Press, 2013.

Nesprava M. V., PhD in Philosophy, associate professor, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs (Ukraine, Dnipro), n.nesprava@gmail.com

Three scenarios of Islam development in Europe

The explication, systematization and analysis of the most influential scenarios of Islam development in Europe is the purpose of this study. To achieve this aim, such research methods as analysis and synthesis are used. The study argues that in the research literature there are at least three scenarios of possible development in Europe in the context of the Islamic issue. Firstly, there is a scenario of the success of the multiculturalism ideas. Secondly, there is a scenario of «velvet» Islamization of Europe. Thirdly, there is a scenario of the radical Islamization of Europe. The study demonstrates that there are two differences between the third and the second scenarios. The intensity of the Islamization process is the first difference. The design of the Islamization is the second difference. In the framework of the «velvet» scenario, Islamization is supported by the traditional European population. However in the terms of the radical scenario, Islamization will occur contrary to the will of this population. It has also been shown that all three scenarios have its weaknesses.

Keywords: Islam, Europe, Religious Studies, Islamization, Multiculturalism.

* * *